

Studia biblica Alexio Klawek oblata. „Folia Orientalia” vol. XXI (1980), Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1981, ss. 315 + 5 pl.

Komisja Orientalistyczna PAN — Oddział w Krakowie poświęciła specjalny tom rocznika „Folia Orientalia” życiu i działalności ks. prof. Aleksego Klawka (1890—1968) z okazji 10. rocznicy jego śmierci. Autorami artykułów i recenzji w językach kongresowych jest wielu biblistów i orientalistów nie tylko polskich, ale i zagranicznych. Treść rocznika można z grubsza podzielić na następujące działy.

Dział biograficzny obejmuje: *curriculum vitae* ks. Aleksego Klawka (Z. J. Kapera), charakterystykę jego działalności naukowej (ks. M. Peter) oraz wspomnienia jego ucznia w kontekście tablicy pamiątkowej w kościele w Rogoźnie Wielkopolskim (ks. W. Smereka).

Dość pokazny jest dział egzegezy biblijnej. B. Jongeling (Groningen, Holandia) daje kilka uwag na temat Rdz 1, 2. J. Carmignac (Paryż) zajmuje się krytyką tekstualną Prz 22, 8—9. Bazując na tak ustalonym tekście P. Aufret (Paryż) zarysowuje strukturę literacką tej perykopy. A. K. Jenkins (Chichester, Anglia) poświęca dłuższe studium Iz 14, 28—32: proroctwu przeciwko Filistynom, akcentując perspektywę teologiczną Izajasza, który przestrzegał przed zgubnymi sojuszami politycznymi i nawoływał do oparcia się jedynie na Jahwe. Ks. St. Łach jest autorem artykułu o znaczeniu tytułu Boga *hannun* (= łaskawy) w świetle Psalterza: tytuł ten, jak również wszystkie derywaty rdzenia *h-n-n*, wskazuje na miłosierdzie Boga Objawienia. Pareneza w pismach z Qumran jest przedmiotem opracowania ks. L. R. Stachowiaka. Natomiast ks. E. Szewc (Łódź) analizuje znaczenie *doxai* w Listach katolickich i w tekstach kumrańskich: termin ten oznacza upadłych aniołów, a także odnosi się do członków gminy w Qumran jako fałszywych proroków.

W dziale filologicznym spotykamy obszernie uwagi leksykograficzne i stylistyczne na temat Job 3, 19; 9, 17n; 11, 18 (i 39, 29); 15, 3; 22, 2; 34, 9; 35, 3; 41, 11—13 (E. Lipiński, Leuven). V. Fritz (Moguncja) bada znaczenie określenia *hammān(im)* — pogańskie ośrodki kultu (por. np. Ez 6, 4. 6). Ks. R. Rubinkiewicz analizuje semityzmy w Apokalipsie Abrahama. A. Pisowicz (Kraków), opierając się na pracach salezjanina w Teheranie (który sprawuje liturgię w języku perskim w jednym z kościołów katolickich w Iranie i który przetłumaczył mszał na nowoperski), zajmuje się terminologią chrześcijańską w języku perskim. Uwagi na temat nowohebrajszczyzny kreśli W. Tyloch (Warszawa). Serii dopełniają dwa artykuły z tematyki translatorskiej, o przekładach biblijnych: W. Zajączkowskiego o przekładach karaimskich Starego Testamentu oraz L. F. Bliese (Addis Ababa, Etiopia) o nowych przekładach biblijnych w Etiopii przy uwzględnieniu specyfiki języków etiopskich (w r. 1980 były zaprogramowane 23 projekty przekładów Pisma Świętego pod auspicjami różnych kościołów i sekt chrześcijańskich).

Dział, który można by określić jako religioznawczo-historyczny, prezentują następujące opracowania: M. Delcor (Tuluza) przedstawia ciągłość kultu bogini kananejskiej w Palestynie przez półtora tysiąca lat od Astarty z wczesnych tekstów biblijnych do Afrodyty w Gazie w czasach pto-

lomejskich. Ks. W. Myszor bada temat-motywy rajy utraconego i odnalezionego w *Tractatus Tripartitus* z Nag Hammadi. J. Klima (Praga) wskazuje na rolę skrybów mezopotamskich w procesie kształtowania się prawodawstwa. Ks. J. Chmiel daje kilka uwag na temat symbolicznego znaczenia światła w literaturze starożytnego Wschodu. S. F. Bondi (Rzym) podaje nowe dane dotyczące ekspansji fenickiej na południowozachodnie wybrzeże Cypru. J. Wolski (Kraków) przedstawia problem granicy wschodniej (oni też mieli) w polityce Iranu w czasach dynastii partyjskiej Arsacydów (III w. przed — III w. po Ch.). Nie trzeba zapominać o partnerach Rzymu: obok *Orbis Romanus* był *Orbis Parthicus*! Problemem granic, tym razem rzymskich (*limes*) w Anatolii i w Syrii w okresie wczesnego Cesarstwa (I w.), zajmuje się E. Dąbrowa (Kraków).

Ciekawy dział archeologiczny otwiera artykuł E.-M. Laperrousaza (Clamart, Francja) o murach Jeruzolimy w czasach Nehemiasza. E. Gjerstad (Lund) snuje ciekawe wspomnienia pod obiecującym tytułem „Moja pierwsza działalność archeologiczna na Cyprze”. J. Sliwa (Kraków) opisuje egipską i nubijską ceramikę w zbiorach krakowskich. J. A. Ostrowski (Kraków) analizuje ikonografię Jonasza na przykładzie wczesnochrześcijańskiego sarkofagu w Muzeum Narodowym w Krakowie. Bardzo bogatą bibliografię za rok 1977 dotyczącą starożytnego Cypru (opatrzoną pogłówną mapką stanowisk archeologicznych na Cyprze w r. 1977) zebrał Z. J. Kapera, który też troszczył się wokół opracowania i wydania całego rocznika.

Całości rocznika dopełnia dział recenzji oraz ilustracje, wśród których inicjalne zdjęcie ks. Klawka oraz pamiątkowa fotografia ks. Klawka mówiącego adres powitalny dla wielkiego J.-M. Lagrange'a w czasie pielgrzymki polskich biblistów do Ziemi Świętej w r. 1934.

Prezentowany rocznik „*Folia Orientalia*” — hołdem krakowskiego ośrodka orientalistycznego, wraz z zaproszonymi biblistami, dla śp. ks. profesora Aleksandra Klawka, biblisty i orientalisty — jest doskonałym przykładem interdyscyplinarnej współpracy naukowej, kiedy to wspólne poszukiwanie prawdy łączy różnych ludzi ponad kontynenty i trudności techniczne. Egzemplarze omawianego rocznika poza prenumeratą można jeszcze nabyć w Ośrodku Rozpowszechniania Wydawnictw PAN, 31-016 Kraków, ul. Sławkowska 17.

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

HENRI CAZELLES, *A la recherche de Moïse*, Paris 1979, stron 176 + 6 map.

Nie jest rzeczą łatwą wypowiadać się na temat Mojżesza. Przede wszystkim dlatego, że jedynym źródłem do jego historii jest tylko Biblia. Zadne inne pozabiblijne dokumenty nic o nim nie wspominają. Z tej racji może się zrodzić przypuszczenie, że Mojżesz nie był postacią historyczną. Tego typu przypuszczenia nie należały do rzadkości, szczególnie na początku XX w. Może i z tego względu Ks. Henri Cazelles, słynny profesor Instytutu Katolickiego w Paryżu, doktor prawa i doktor teologii, zajął się przebadaniem dziejów Mojżesza. Dał temu wyraz w wielu swoich wcześniejszych artykułach i rozprawach o tej postaci, zaś uwieńczeniem jego badań naukowych na ten temat jest omawiana obecnie praca pod przytoczonym wyżej wiele mówiącym tytułem: *W poszukiwaniu za Mojżeszem*.

Autor rzeczywiście szukał Mojżesza. Nie tylko przeanalizował dokładnie wszystkie dane biblijne o Mojżeszu, ale podjął się nie lada trudu, odbywając podróż naukową „śladami Mojżesza”. Przeszedł drogę z Egiptu do